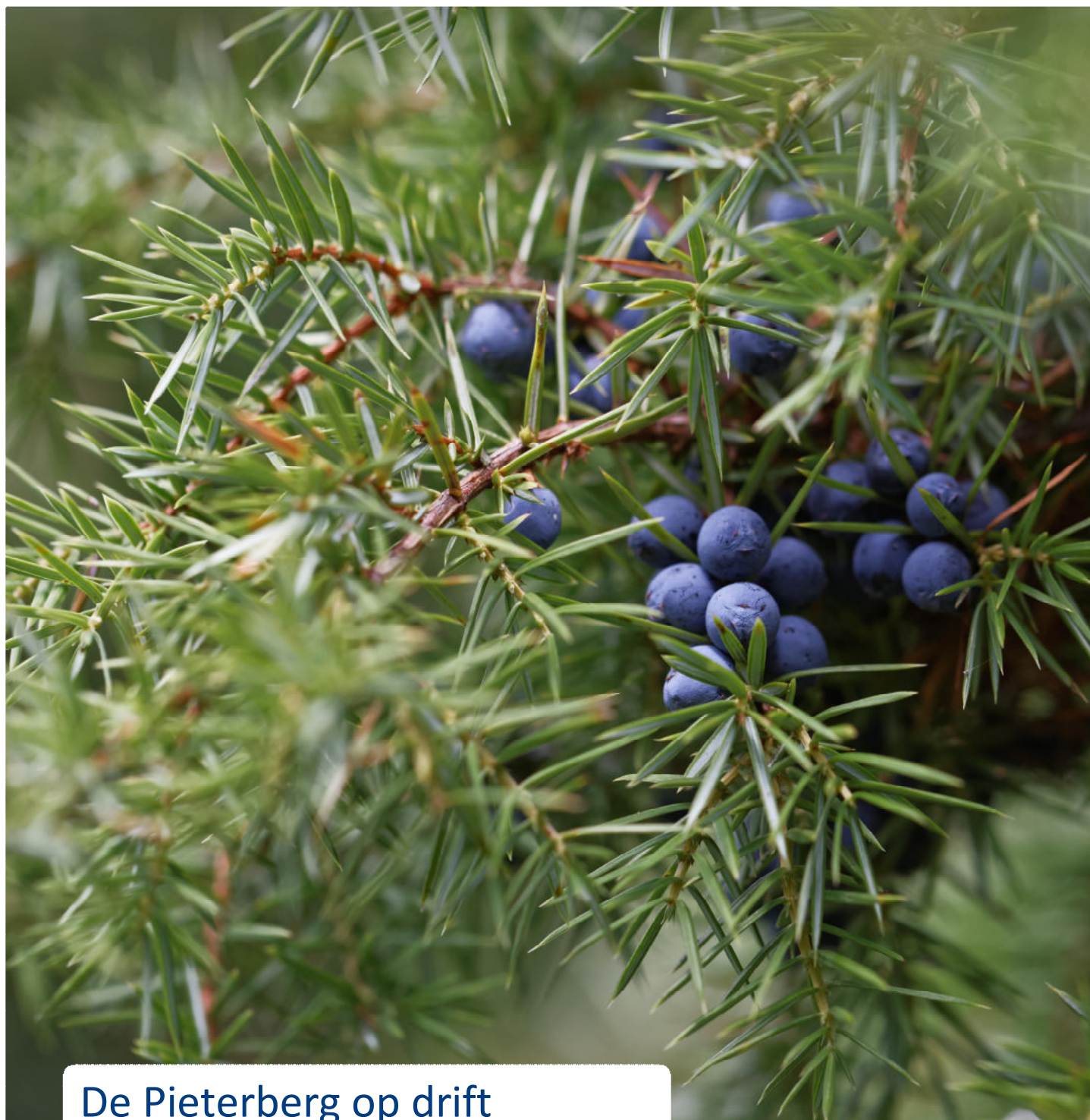

De Pieterberg op drift

Verbetering van de leefomgeving van de jeneverbes en
herstel van de Schapendrift in Westerbork.

Landschapsbeheer Drenthe

Zorg voor ons landschap

Inhoudsopgave

1.	Inleiding	1
2.	Uitgangssituatie van de Pieterberg en omgeving.....	2
3.	Voorbereiding en begeleiding uitvoer en beheer.....	9
4.	Indicatoren.....	9
5.	Voorlichting en publiciteit.....	10
6.	Projectplanning	10
7.	Kostenspecificatie en financiering.....	11

1. Inleiding

Ten westen van Westerbork, aansluitend aan de bebouwde kom, ligt het natuurterrein de Pieterberg. Het vormt samen met de Schapendrift en de Steffensberg een kleinschalig oud cultuurlandschap. De Steffensberg – en een deel van de Pieterberg – bestaan uit een woonwijk, gebouwd in de jaren negentig. Aan deze woonbestemming is de boeiende geschiedenis van Kamp Pieterberg (sedert 1941) vooraf gegaan. Pieterberg en Steffensberg zijn relatief hoog gelegen. Het betreft een pleistocene dekzandrug die door overexploitatie in de loop der Middeleeuwen is gaan verstuiwen waardoor een reliëfrijk landschap ontstond. De zandverstuiving is tot circa 1900 min of meer actief geweest. Deze zanden bleven stuiven door vertrapping van de vegetatie langs de Schapendrift en door het steken van plaggen voor de potstallen. Aan het potstallandbouwsysteem kwam aan het begin van de 20^e eeuw een einde door toenemend gebruik van kustmest en het afnemen van aantal en omvang van de schaapskuddes. In Westerbork bleef tot in de jaren tachtig een schaapskudde aanwezig. Het stuifzand van de Pieterberg raakte na 1900 snel begroeid. Deels met jeneverbessen, maar in toenemende mate met grassen en andere bomen en struiken.

De namen Pieter(berg) en Steffen(sberg) verwijzen naar twee belangrijke heiligen, Sint Pieter, of wel Petrus, en Sint Steffen, in de Bijbel Stefanus genoemd. Sint Pieter komen wij tegen in Rome, bij Maastricht en in het Pieterpad. Stefanus is de naamgever aan de kerk van Westerbork en naar hem is het steffenen genoemd, een oud gebruik waarbij kinderen op nieuwjaarsdag de koeien van de burens gingen zegenen, in ruil voor een traktatie. Pieterberg en dorpsgemeenschap zijn van oudsher met elkaar verbonden.

Instandhouding van het cultuurlandschap

De Pieterberg en Schapendrift zijn onderdelen van het kenmerkende oude cultuurlandschap bij het dorp Westerbork. Voornamelijk de Schapendrift en aangrenzende terreinen vormen kenmerkende en zeldzaam geworden landschapselementen met een hoge cultuurhistorische waarde en een grote natuurlijke rijkdom. De schapendrift in combinatie met de historische boerderij van de herder aan het begin van de drift, waar nu het districtskantoor is van Stichting Het Drentse Landschap en de verderop gelegen heideterrein, is daarom ook zeer uniek te noemen. Deze unieke waarden zijn in het sterk vermeste landschap van Drenthe zeldzaam geworden. Om deze te behouden is ingrijpen in de bosontwikkeling noodzakelijk, maar er spelen meer vraagstukken.

De verjonging van de Jeneverbessen is decennia lang vrijwel gestagneerd. Individuen en struwelen verouderen en sterven af. Zonder verjonging door de ontwikkeling van uit zaad opgroeiende struiken neemt niet alleen het aantal Jeneverbessen af, maar loopt de natuurwaarde van het gebied terug.

Het plan houdt in dat het gebied rond de Pieterberg en de Schapendrift, in landschappelijke en ecologische zin worden geoptimaliseerd. Dit kan gebeuren door vrijwilligers met behulp van de aannemer in te zetten. Landschapsbeheer kan deze werkzaamheden coördineren.

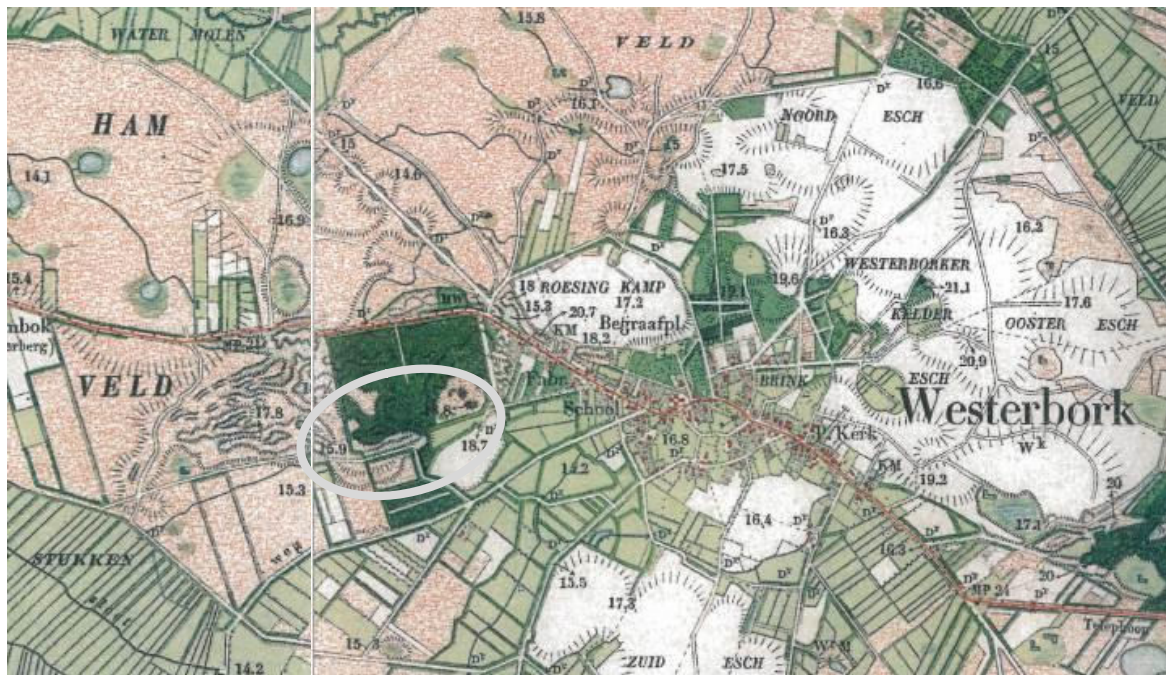
2. Uitgangssituatie van de Pieterberg en omgeving

De Pieterberg en de Schapendrift liggen aan de westrand van het dorp Westerbork. Op de Franse kaart van 1811 liggen deze berg en de drift geheel in de zandverstuiving en de open heide rondom (figuur 1). De Schapendrift is ingetekend als een grijze lijn.

Figuur 1. Franse kaart 1811

In figuur 2 is te zien dat rond 1911 het gebied ten noorden van de Pietersberg is omwald en bebost (donkergroen ingekleurd) en het zuidelijk deel voorzien van wallen en in cultuur is gebracht. (lichtgroen). De Schapendrift (de witte lijnen) is omringd door wallen in het oostelijke deel met en zonder beplanting (donkergroene lijnen).

Figuur 2. Chromotop. kaart van 1900

Een deel van wat op deze kaart als bos is weergegeven bestond uit jeneverbesstruweel, zeker aan de randen. Dit struweel is nog gedeeltelijk aanwezig.

Figuur 3. Kaart 2015

Op dit moment is de Pieterberg met het jeneverbesstruweel omsloten door bos (figuur 3). De Schapendrift is nog steeds in gebruik door een manege en wandelaars waardoor deze door de betreding nog steeds uit open zand bestaat. De vegetatie rondom de Schapendrift bestaat uit heide en grassen, struiken, jeneverbessen en

daar rondom, struiken en bomen. De heideachtige vegetatie rondom de jeneverbessen bevindt zich min of meer in een eindstadium van schrale naar verrijkte vegetatie en lijkt te gaan verbossen. Tevens ligt er een plek met veel bosbes bij de jeneverbessstruiken.

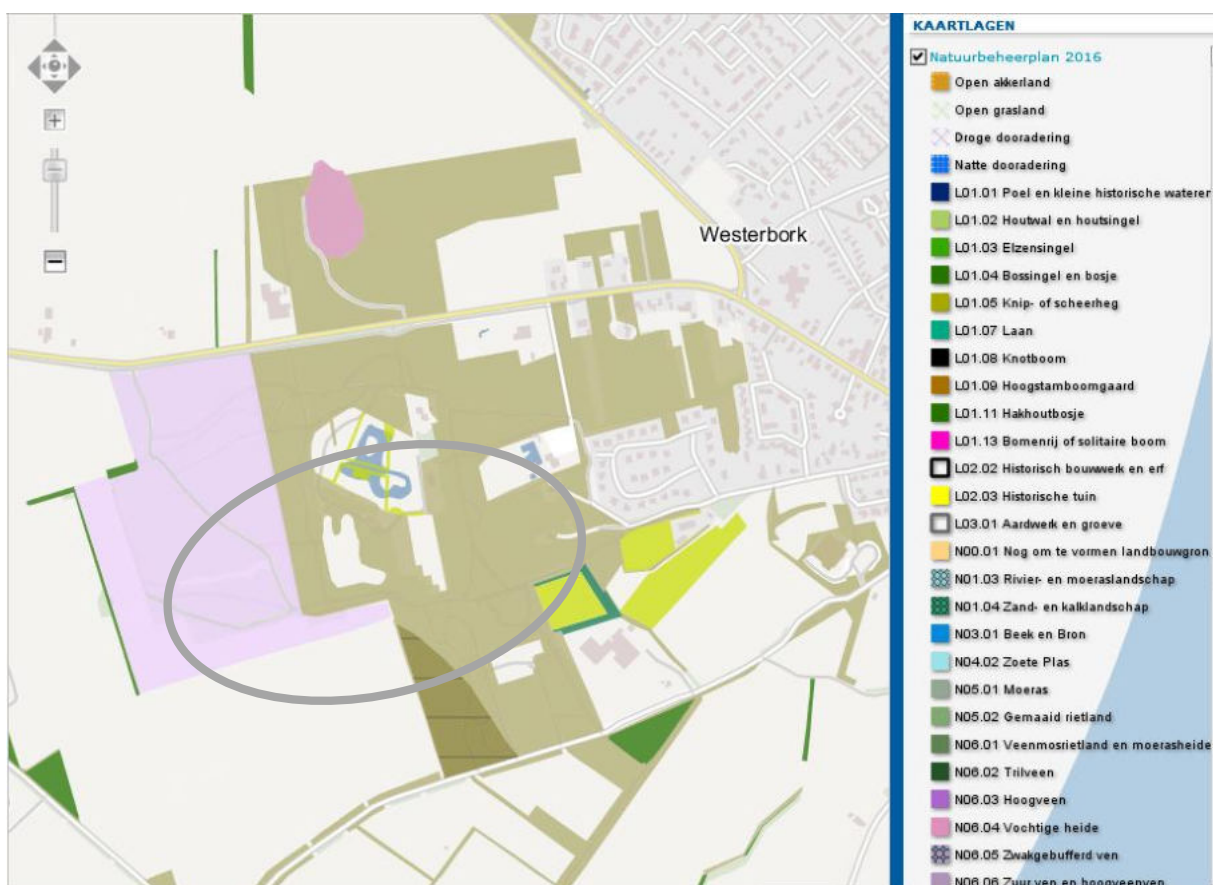
Ondanks dat op de Pieterberg afgelopen decennia bosopslag is verwijderd, neemt door verrijking van de bodem de verbossing vanuit de bosranden toe. Hierdoor is de open ruimte een stuk kleiner geworden en de Schapendrift smaller.

Er staan enkele oude eiken waaraan is te zien dat ze als vrijstaand individu op de (voormalige) heide zijn uitgegroeid. Een enkeling heeft zich als strubbe kunnen ontwikkelen. Deze eiken maken deel uit van het cultuurhistorisch erfgoed en moeten worden vrijgesteld.

De omliggende heide is eveneens deels behoorlijk verbost door opslag. Oude wallen langs de Schapendrift zijn kapot gelopen en dienen hersteld te worden.

Op de ambitiekaart van het Natuurbeheerplan 2016 van de provincie Drenthe zijn de volgende natuurdoeltypen voor het gebied aangeduid (figuur 4):

- Droge heide:
- Droog bos met productie
- Vochtig bos met productie
- Dennen, eiken en beukenbos
- Kruiden en faunairijk grasland
- Bossingel en bosje

Figuur 4. Ambitiekaart natuurbeheerplan Drenthe 2016 met als middelpunt de Pieterberg met Schapendrift.

Recreatie

De Schapendrift en de Pieterberg vormen een uitloopgebied van Westerbork. Er wandelen veel bewoners via deze route naar de heide. Door het gebied loopt een VVV wandelroute en zoals eerder genoemd maakt de Schapendrift een onderdeel uit van de aanrijroute van de manege. Een wandelroute van Stichting Het Drentse Landschap en de ANWB Westerbork-Zwiggelte route zorgen er eveneens voor dat dit gebied populair is bij wandelaars. Achter de Pieterberg ligt het landgoed 'Börkerheide', waarbij een camping is gesitueerd.

Figuur 5. Paaltjes en bord wandelroute

Pieterberg en Schapendrift

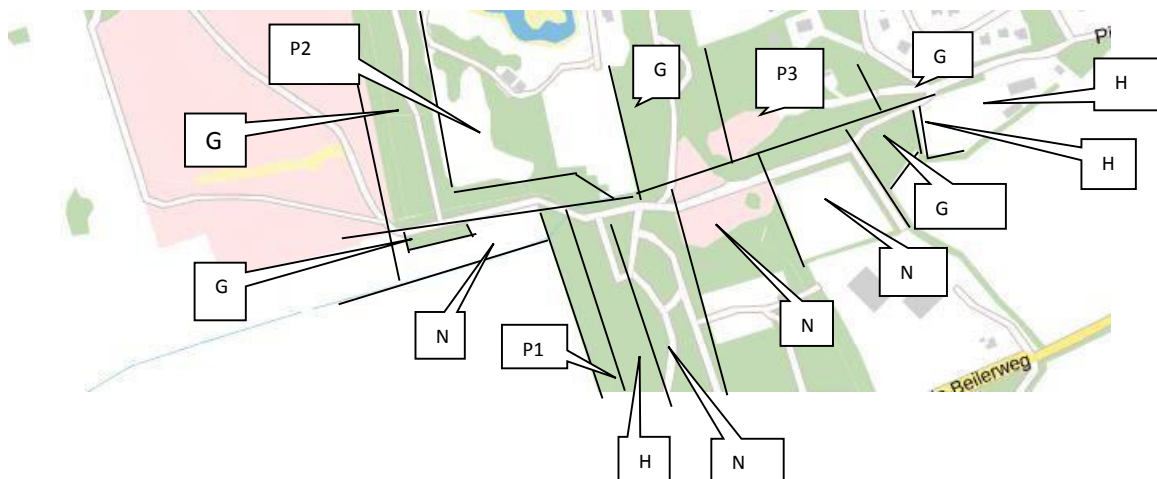
De samenkomst van ecologische waarden en de rijke cultuurhistorie maken de Pieterberg en de zuidelijk gelegen Schapendrift tot een uniek stuk Drenthe dat doet denken aan de tijden van weleer.

Figuur 6. Schrle heidevegetatie (links) en jeneverbes met de schapendrift (rechts)

Landschappelijke eenheid versnipperd in kadastraal opzicht

De Pieterberg en de Schapendrift zijn in eigendom van 6 verschillende eigenaren (figuur 5). De belangen van de eigenaren zijn divers. Het is een uitdaging om de diverse belangen samen te voegen tot een goed natuur- en landschapsbeheer. Landschapsbeheer Drenthe ziet het als een kans om samen met het Jeneverbesgilde, de jeneverbesbrigade, IVN Westerbork, de particuliere eigenaren, Stichting Het Drentse Landschap en Natuurmonumenten het gebied landschappelijk en ecologisch te versterken. Ondanks dat de Schapendrift van particuliere personen en organisaties zijn, is de weg openbaar en dus vrij toegankelijk. Het onderhoud en het beheer is voor verantwoording van de eigenaar. Het overleg met de eigenaren en vrijwilligers is inmiddels gestart.

Figuur 7. Eigendomsituatie

(G=Gemeente, N=Natuurmonumenten, H=St. Drents Landschap, P=particulier)

3.1 Projectuitvoering en resultaat

De maatregelen in het projectgebied zijn gericht op het verhogen van de kwaliteit van de bestaande heidevegetaties en jeneverbesstruwelen. Bestaande terreinen worden hierdoor vergroot en er ontstaan verbindingen met het achterliggende heideterrein. Vooral typische soorten van het droge heidemilieu profiteren hiervan. Daarnaast staat ook de zichtbaarheid van de Schapendrift centraal.

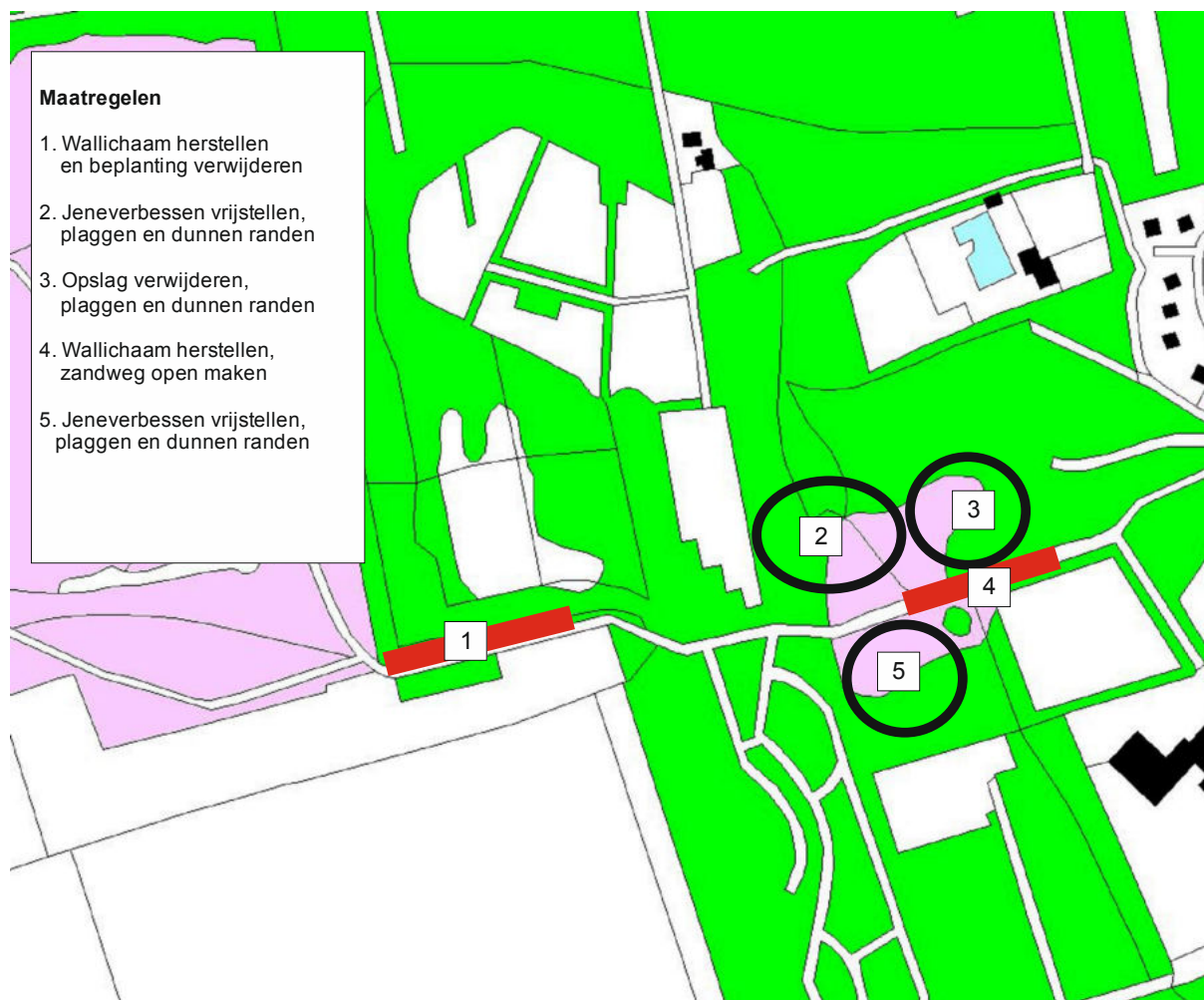
Door het ontwikkelen van verbindingen tussen terreinen is rekolonisatie van soorten mogelijk die lokaal zijn verdwenen. Door het vergroten van het terrein ontstaan leefgebieden met meer perspectief op lange termijn.

Soorten als dagvlinders en diverse aan het kale zand gebonden insecten zoals de zandkever en graafwespen krijgen weer een kans als de Schapendrift open wordt gemaakt en een verbinding krijgt met het grotere heideterrein waar deze soorten voorkomen.

Naast de verwijdering van bomen en struiken is hiervoor ook het kleinschalig plaggen van de vergraste bodem noodzakelijk. Door de kleinschaligheid van dit terrein met de zonnige plekken en kaal zand is het terrein warmer dan de omgeving. De soorten kunnen hier in het vroege voorjaar en de late nazomer gedijen. De heide is deels begroeid met Jeneverbes die in de verdrukking komt door ongeveer tien jaar oude berken en eiken. Tevens staan er langs de Schapendrift oudere bomen en struiken, waarbij het maatwerk is om deze hier ongewenste vegetatie op te ruimen. De zichtbaarheid van de Schapendrift wordt hierdoor groter.

De beheermaatregelen bestaan uit (zie ook figuur 6):

- het verwijderen van de opslag, het plaggen van kleine stukjes;
- de bosrand terugdringen, takken snoeien;
- herstellen van wallen;
- het vellen van bomen;
- het rul maken van het vastliggende zand.

Figuur 6. Overzicht maatregelen.

3. Voorbereiding en begeleiding uitvoer en beheer

Vrijwilligerswerk en werk door de zorgboerderij

Het gebied leent zich uitstekend voor het verrichten van vrijwilligerswerk. Door het gebied te adopteren ontstaat er een band met het gebied. Landschapsbeheer Drenthe zal de mensen faciliteren en begeleiden in de uitvoering, en praktische als zowel de inhoudelijke kennis overbrengen. De daarvoor gecertificeerde vrijwilligers kunnen met motorkettingzaag en bosmaaier zwaardere werkzaamheden uitvoeren. Tevens kunnen kinderen van de basisschool en leden van IVN Westerbork de handen uit de mouwen steken.

Het vrijwilligerswerk wordt in de begroting niet gekapitaliseerd, een deel van het ondersteunen en faciliteren is onderdeel van het reguliere streekbeheer van Landschapsbeheer Drenthe in de gemeente Midden-Drenthe.

Daarnaast is het de verwachting dat een zorgboerderij voor zaagwerkzaamheden ingezet kan worden, in ruil voor de opbrengst van het hout. Ook de werkzaamheden van de zorgboerderij zijn daarom niet in de begroting gekapitaliseerd.

Uitvoer door aannemers

Er zijn werkzaamheden die niet uitgevoerd kunnen worden door de vrijwilligers. Voornamelijk het vellen van de grotere bomen, het frezen of spitten van de zandweg, en het kleinschalig machinaal plaggen van heide met zware opslag. Deze werkzaamheden vragen specifieke kennis of bestaan uit te zware arbeid. Dergelijke beheermaatregelen worden uitgevoerd door aannemers.

4. Indicatoren

De maatregelen zijn gericht op het verbeteren van de Schapendrift en het vitaliseren van het jeneverbesstruweel en bijbehorende heidevegetaties. Daarnaast staat de zichtbaarheid van de Schapendrift centraal. Tabel 1 geeft een indicatie van de aard en omvang van de werkzaamheden. In overleg met de eigenaren kunnen nog mutatis optreden. Detailafspraken over de uitvoer moeten nog met de eigenaren worden gemaakt (waaronder Natuurmonumenten en Stichting Het Drentse Landschap).

Tabel 1. Overzicht maatregelen

<i>Maatregel</i>	<i>Aantal</i>	<i>Eenheid</i>
Wallen herstellen	Ca. 50	m
Opslag verwijderen	Ca. 5000	m2
Randbeplanting verwijderen	Ca. 100	m2
Bomen vellen	Ca. 10	st
Zandweg los maken	Ca.50	m2
Plaggen zeer kleinschalig handmatig	Ca 5	m2
Plaggen kleinschalig machinaal	Ca500	m2
Randbeplanting verwijderen.	Ca.100	m2

5. Voorlichting en publiciteit

- Tijdens de looptijd van het project worden verschillende persberichten verzonden.
- In de nieuwsbrief van Landschapsbeheer zal aandacht aan het project worden besteed.
- Projectinformatie zal beschikbaar zijn via de website van Landschapsbeheer en het Jeneverbesgilde.
- Het IVN Westerbork zal worden voorgelicht over (en betrokken bij) de uitvoeringsactiviteiten,
- De plaatselijke krant van Westerbork zal aandacht besteden aan het project.
- Er zal samenwerking worden gezocht met Stichting Het Drentse Landschap op het gebied van voorlichting in het kader de uitgezette wandelroute.

6. Projectplanning

De verwachting is dat de duur van het project ongeveer twee jaar in beslag neemt. Dit is mede afhankelijk van de kwaliteit en de hoeveelheid van werk dat de vrijwilligers in de looptijd van dit project kunnen verzetten.

Doordat Landschapsbeheer Drenthe met diverse vrijwilligers in de omgeving actief is, verwachten we direct in 2016 te kunnen starten met de werkzaamheden. De planning van de diverse activiteiten is weergegeven in tabel 2.

Tabel 2. Kwartaalplanning van activiteiten

Activiteiten	2016				2017			
Vorbereiding en begeleiding uitvoer	Kw1		Kw3	Kw4	Kw1		Kw3	Kw4
Uitvoering beheer.	Kw1		Kw3	KW4	Kw1		Kw3	KW4

7. Kostenspecificatie en financiering

De diverse werkzaamheden door vrijwilligers, aannemer en Landschapsbeheer Drenthe zijn in onderstaand schema opgenomen en verwoord in een begroting.